

„Ja sam Lissi, Elizabeth, a ne Jelisaveta.“ Usmeni iskazi svjedokinja vremena o folksdojčerima u Jugoslaviji

Na temelju dva usmena svjedočanstva pripadnica njemačke nacionalne manjine prikazan je svakodnevni život folksdojčera prije početka Drugog svjetskog rata, promjene koje su nastupile početkom rata te represivni odnos komunističkih vlasti prema folksdojčerima. Navedeni su logori i uvjeti boravka u njima. Osim svjedočanstava o sudbini njemačkih obitelji, rad donosi i slikovni materijal te je pogodan za rad s učenicima s ciljem razumijevanja prošlosti, posebice slabo poznate te osjetljive teme o folksdojčerima u Jugoslaviji.

Ključne riječi: folksdojčeri, Jugoslavija, logori, komunistička represija, usmena svjedočanstva

1. Uvod

Svatko od nas ima svoju životnu priču. Ona nam govori o našem neposrednom iskustvu i sjećanjima na događaje iz prošlosti koji su se odvijali u određenom vremenu i na određenom prostoru.

Pojedini oblici pričanja o životu su *life story* – životna priča, *life history* – životna povijest, *personal narrative* – osobna pripovijest, *narrative of personal experience* – pripovijest o osobnom iskustvu.¹

Životna povijest daje životnu priču neke osobe ili proizlazi iz njezina osobnog iskustva koje će istraživačima omogućiti interpretaciju složenih povijesnih događaja i procesa, posebice razumijevanje različitih perspektiva koje su postojale u vremenu o kojem govore svjedočanstva. Relativno novija tehnika historijskog dokumentiranja životne povijesti je metoda usmene povijesti s aktivnostima prikupljanja osobnih sjećanja *malih ljudi* na određeno povijesno razdoblje i povijesne događaje te kako su ih oni proživjeli.

1 Mateja Matijašec, *Svakodnevna i životna priča (teorijski i terenski rad)*, diplomski rad, Filozofski fakultet u Rijeci, 2015. <https://zir.nsk.hr/en/islandora/object/ffri%3A136/datastream/PDF/view> (posjet 30. 10. 2023.)

Perspektiva običnih ljudi, posebice marginaliziranih skupina – kulturnih, etničkih ili vjerskih manjina, žena i slično, omogućava nam rekonstrukciju povijesti odozdo, ali i istraživanje povijesnog nasljeđa koje se na razini društvene zajednice javlja kroz formu kolektivne svijesti, a na osobnoj razini, kroz formu obiteljskog nasljeđa i transgeneracijskog prijenosa.²

Totalitarni sustavi 20. stoljeća nisu dozvoljavali slobodu govorenja (i pisanja) te je stoga važno sačuvati od zaborava svako svjedočanstvo upravo na događaje o kojima se dugo vremena nije smjelo govoriti. Takva će svjedočanstva uz pisane povijesne izvore omogućiti daljnja povijesna istraživanja i dobivanje odgovora na pitanja potaknuta *malim istinitim događajima*³ koje su proživjele naše sugovornice. One su dijelile sudbinu folksdojčera, jugoslavenskih Nijemaca, o čemu se nije govorilo u javnosti do početka 90-ih godina 20. stoljeća kada je došlo do aktualizacije ove teme. Budući da još uvijek postoje brojna i neriješena pitanja uz tematiku folksdojčera, ovaj je rad doprinos rasvjetljavanju njihove sudbine, promišljanju o proteklom vremenu te nastojanje da učenici u hrvatskim školama putem zabilježenih sjećanja i suočavanjem s prošlošću razumiju sadašnjost, razvijaju toleranciju i suživot s drugima i drugačijima. Pri tome je važna uloga učitelja koji mora naglasiti značaj odgovorne i objektivne reinterpretacije prošlosti, a svakoj povijesnoj činjenici treba dati humanističku notu, odnosno zauzeti humani stav u odnosu prema Drugom.

2. Folksdojčeri u Jugoslaviji (Hrvatskoj)

Folksdojčeri (njem. *Volksdeutschen*, od *Volk*: narod i *Deutsche*: Nijemac)⁴, naziv je za Nijemce, pripadnike njemačke etničke skupine, izvan Njemačke i Austrije, ponajprije u istočnoj i jugoistočnoj Europi gdje su generacijama razvijali svoja vlastita kulturna obilježja kroz interakciju sa stečenom, domicilnom kulturom.⁵ Kao kolektivni naziv pojavio se 1930-ih godina u Njemačkoj, a prije toga upotrebljavao se naziv *Auslandsdeuschtum*.⁶ Folksdojčerske skupine u istočnoj i jugoistočnoj Europi nastale su naseljavanjem Nijemaca od srednjega vijeka te stapanjem sunarodnjaka iz Njemačke i Austrije. Pravo podrijetlo njemačkih doseljenika nije uvijek moguće utvrditi. U srednjem vijeku obično dolaze pod imenom Sasa (*Sachsen*), a poslije pod imenom Švaba (*Schwaben*).⁷ Prije Drugog svjetskog rata velik je broj folksdojčera

2 „Osobna sjećanja na ratove i druge oblike političkog nasilja od 1941. do danas“. Projekt *Documente – Centra za suočavanje s prošlošću*, Tanja Petrović (koordinatorka projekta). <https://www.osobnasjecanja.hr/metodologija> (posjet 30. 11. 2023.)

3 Dominique Schnapper, „Od Herodota do magnetofona: usmeni izvori i arhivi usmene povijesti“, *Pro Tempore* 10/11 (2016): 22. – 36. <https://hrcak.srce.hr/file/273107> (posjet 31. 10. 2023.)

4 Danas je uobičajeno korištenje naziva Podunavski Nijemci/Podunavske Švabe (njem. Donauschwaben). Vidjeti: https://en.wikipedia.org/wiki/Danube_Swabians

5 Osim Folksdojčerima, njemačke doseljenike i njihove potomke Hrvati su nazivali Švabama.

6 *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, s.v. „Folksdojčeri“, <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=20037> (posjet 2. 11. 2023.)

7 Adam Turković, Sonja Herceg, „Folksdojčeri u poslijeratnoj komunističkoj Jugoslaviji“, *Essehist – časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti*, Vol. 8 No. 8, (2016.): 102. – 108., <https://>

živio na području Poljske, Čehoslovačke, Mađarske, Jugoslavije i Rumunjske. Prodor Crvene armije s istoka predstavljao je prekretnicu u ratu, ali ujedno i kraj za mnoge folksdojčerske zajednice na tlu Europe. Pod strahom od odmazde, mnogi folksdojčeri emigrirali su ili su bili protjerani na teritorij Njemačke i Austrije, a preostali su bili prepušteni na milost i nemilost novonastalih država i političkih odluka.

U Jugoslaviji, a tako i u Hrvatskoj, to je započelo s donošenjem ukaza predsjednika Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ-a) od 21. studenog 1944. kojim su pripadnici njemačke manjine proglašeni kolektivno krivima.⁸

Nakon Drugog svjetskog rata u zemljama istočne i jugoistočne Europe naziv folksdojčeri dobio je izrazito negativno značenje. Malobrojni Nijemci preostali u Jugoslaviji i Hrvatskoj internirani su u sabirne i radne logore.⁹ Od kraja 1944. do početka 1948. otvoreno je sedamdesetak logora za preostale pripadnike njemačke nacionalne manjine u Jugoslaviji. Dio hrvatskih Nijemaca odmah je protjeran u Austriju,¹⁰ a preostalih oko 10.000 uglavnom slavonskih Nijemaca u ljeto 1945. otpremljeno je u logore. O konačnoj odluci o iseljavanju i konfiskaciji njemačke imovine koju su provele komunističke vlasti izvijestila je 7. srpnja 1945. *Zemaljska komisija za repatriaciju Nijemaca* pri Ministarstvu unutrašnjih poslova Federalne Države Hrvatske oblasne i okružne Narodne odbore.¹¹ Većina Nijemaca se nakon puštanja iz logora i otvaranja granica iselila pedesetih i početkom šezdesetih godina 20. stoljeća u Austriju i Njemačku što će imati dalekosežne posljedice, posebice za gospodarski razvoj komunističke Jugoslavije.

Povijesno znanje o stradanju folksdojčera upotpunjuju osobni narativi sugovornica koje donosi ovaj rad. Oni svjedoče o patnjama obitelji, iskustvu logora i protjerivanja te općenito o prirodi rata.

3. Usmena svjedočanstva

U ovom poglavlju donosimo svjedočanstva Elisabeth Siročić, rođene Volk i Barbare Čičić, rođene Nimeshajm.

hrcak.srce.hr/190428 (posjet 2. 11. 2023.); Vladimir Geiger, *Nestanak folksdojčera*, Nova stvarnost, Zagreb, 1997.

8 Vladimir Geiger, „Nijemci u Hrvatskoj (od srednjega vijeka do naših dana),“ u *Stanovništvo Hrvatske – dosadašnji razvoj i perspektive*, ur. Dražen Živić, Nenad Pokos i Anka Mišetić, (Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar: 2005.): 275. – 292., https://www.pilar.hr/wp-content/images/stories/dokumenti/zbornici/28/z_28_275.pdf (posjet 30. 10. 2023.)

9 Vladimir Geiger, „Logori za folksdojčere u Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskog rata 1945. – 1947.“, *Časopis za suvremenu povijest*, Vol 38 No. 3, (2006.): 1081. – 1100., <https://hrcak.srce.hr/file/12720> (posjet 29. 10. 2023.)

10 Budući da Austrija nije primila sve pristigle folksdojčere, veći dio ih je vraćen te upućen u logore.

11 Vladimir Geiger, „Nijemci u Hrvatskoj (od srednjega vijeka do naših dana)“, *ibid.*

3.1. Osobni narativ 1: Elisabeth Siročić, rođena Volk.¹²

Rođena sam u Popovcu u Baranji 13. rujna 1926. godine. Moja majka zvala se Elisabeth, a otac Josef Volk. Majka je rođena kao Jung 1892. godine u Popovcu, a otac 1888. također u Popovcu. Očeva majka zvala se Katarina, a otac, moj djed, zvao se Johann Volk.

Fotografija 1: Elisabeth Volk (u sredini) s bratom Johannom i sestrom Marijom 1927.

Fotografija 2: Elisabethin otac Josef Volk u Prvome svjetskom ratu 1917.

¹² Svjedočanstvo je 2016. zabilježila Suzana Jagić u domu Lissi i Zvonka Siročića u Varaždinu.

Načelnik općine bio je Srbin pa sam u službene knjige upisana kao Jelisaveta što nikad nisam voljela. Uvijek sam govorila: „Ja sam Lissi, Elisabeth, a ne Jelisaveta.“ Načelnikova pisarica bila je Njemica i zvala se Gizika. Svećenik u selu bio je Hrvat, rodom iz Podravske Podgajaca.

Fotografija 3: Katolička crkva u Popovcu prije Drugog svjetskog rata

Moja obitelj živjela je od poljoprivrede. Posjedovali smo četiri jutra vinograda, šest jutara zemlje na kojoj se uglavnom sijao kukuruz, žito i repa, a krumpir samo za vlastite potrebe. Imali smo jednu kravu, jednu junicu, dva konja, petero svinja, oko 40 gusaka, a kokošima se ne zna broja. Vino iz vinograda prodavali smo u Osijeku uglavnom gostioničarima.

Većina stanovnika u Popovcu živjela je sličnim životom iako je bilo i posjednika sa 60 – 70 jutara zemlje. Bili su to „paori“, poljoprivrednici bogataši. Najbogatiji među njima bio je Weber Đuro.

U Popovcu su živjeli i „dućandžije“, vlasnici dućana. Jedan je bio Nijemac, drugi Srbin, a treći je bio Židov. Njihova djeca polazila su gimnaziju u Osijeku.

Između dva rata u selu nije bilo miješanih brakova – ni jedan slučaj! Najčešće je kontakt s drugom nacijom bio samo u školi.¹³

13 Nesklapanju miješanih brakova veća je prepreka bila vjerska, nego nacionalna pripadnost (op. a.).

Fotografija 4: Mađari u selu (mađarska kola)

Ja sam u razdoblju od 1933. do 1939. godine završila šest razreda osnovne škole. Učitelj je bio Srbin, a učiteljica Njemica. Učilo se dva sata njemački, dva sata hrvatski (op. a. srpski). Kod kuće smo govorili isključivo njemačkim jezikom.

Fotografija 5: Elisabeth Volk prilikom Svete Pričesti, 1934./1935.

Fotografija 6: Elisabeth Volk s prijateljicama

U to je vrijeme Popovac imao preko 500 kuća. Jačanjem nacizma 30-ih godina 20. stoljeća gotovo cijelo selo bilo je za Hitlera, odnosno, okrenulo se nacizmu, a samo 45 obitelji to nije podržavalo. Podjela se očitovala u svakodnevnom životu pa čak i unutar pojedinih obitelji.

Fotografija 7: Susjeda Theresia Vogel sa sviračima 1938.

Fotografija 8: Susjedi Schäfer 1939.

Pripadnost nacizmu izražavala se marševima, pjesmama i omalovažavanjem ljudi koji nisu prihvatili nacizam. Mladi ljudi nisu smjeli odlaziti na ples ako su ga organizirale nacističke obitelji pa su odlazili kod krčmara Wagnera. Zbog nesigurne situacije, kući se moralo vratiti prije mraka.

I u našoj obitelji bila je vidljiva podjela. Moj otac je imao dva brata. Jedan brat bio je pristalica nacizma te je s ostatkom obitelji prekinuo komunikaciju jer oni nisu htjeli prihvatiti nacizam. Kad bi očev brat, koji je prihvatio nacizam, marširao pored obitelji i naše kuće, okrenuo bi glavu na drugu stranu. Odnose sam prekinula i s najboljom prijateljicom. Koji su bili za nacizam, Kulturbund, imali su više prava, a ostali su bili ponižavani. Najviše su ipak nastradali Židovi i Cigani.

Židov Graff, jedan od „dućandžija“, vlasnik trgovine u kojoj su se kupovala platna za šivanje odijela, nestao je odmah na početku rata. Bio je dobar čovjek, pomagao je ljudima, davao im je robu na „veresiju“. Kod njega je bila i pušnica za guske.

Kad je počeo rat, često se bježalo u vinograde. Muškarci su bili u vojsci.

Na dan proslave sv. Sebastijana 18. siječnja¹⁴ 1944. godine u crkvu su došli partizani. Naredili su da se svi razidu svojim kućama i da se sprema za dva sata kada je trebalo doći do općine. Nijemci su bili odvedeni u Kneževo, udaljeno tri kilometra prema Mađarskoj. Od moje obitelji u logor Kneževo odveden je otac Josef, moj stric i strina te obitelj sestre koja je bila udana Martin. Kod kuće su ostali moja majka koja je bila nepokretna i bolovala je od gihta, moj djed i baka. Moj brat Johann bio je mobiliziran u njemačku vojsku, a poslije je prebjegao u partizane, iako on nije išao dobrovoljno u vojsku.

Fotografija 9: Strina Elisabeth Volk 1920.

14 Sveti Sebastijan slavi se 20. siječnja. *Sveti Fabijan i Sebastijan – mučenici iz prvih kršćanskih vremena*, HKM/Bitno.net <https://www.bitno.net/vjera/svetac-dana/sveti-fabijan-sebastijan-mucenici-iz-prvih-krscanskih-vremena/> (posjet 3. 11. 2023.)

Fotografija 10: Sestra Maria na vjenčanju s Josefom Martinom 1939.

Fotografija 11: Sestrična Eva Volk na vjenčanju s Josefom Brunerom 1940.

Fotografija 12: Sestrična Theressia Jung, udata Schmidt 1942.

U logoru Kneževo spavali smo u štalama za bikove. Od kuće smo donijeli plahte i jastuke. Radili smo u štalama, muzli smo krave i slične poslove. Radili smo i u vrtovima, kopali i čistili... Imali smo vode, ali je nedostajalo hrane. U logoru Kneževo bili smo godinu dana. Nakon toga premješteni smo u logor Popovac gdje smo ostali tri tjedna. I tu smo spavali u štalama.

Tijekom 1945. godine bili smo preseljeni u više logora. Iz Popovca smo išli u Branjin Vrh. Kako je to bilo relativno blizu kuće, otac i sestra pobjegli su iz logora kući pogledati bolesnu mamu. Nahranili ju i počeljali. Za njima je uskoro došla logorska straža, privela ih je i zatvorila u podrum gdje se već nalazio jedan čovjek. Njega su partizani već bili tukli. Nas odbjegle logoraše ispitivalo se u jednoj sobi. Svašta su nas ispitivali, a ocu su gledali džepove gdje je imao konac.

U podrumu na podu spavali smo osam dana. Nakon osam dana po nas je došao stražar iz Branjinog Vrha, a sa sobom je imao litru rakije te smo svi morali piti tu rakiju od Popovca do Branjinog Vrha.

Sljedeći logor u koji su nas smjestili bio je Petlovac i tu smo boravili tri tjedna. Potom smo premješteni na pustaru Kozjak¹⁵ pa pustaru Dunaj¹⁶ koja je bila na jugu prema Osijeku.

U pustarama smo sjekli trstiku koja bi se zatim prodavala za preradu. Od nje se čak mogao izraditi i barut.

Na pustarama se radilo u jako teškim uvjetima. Bez obzira na godišnje doba morali smo stalno biti u vodi. Na nogama smo rijetko imali cipele. Većinom smo imali štrikane papučice koje su u ledenoj vodi u rano proljeće odmah promočile. Režući trstiku jednom sam se prilikom teško porezala, no veće posljedice po moje zdravlje vidljive će biti malo kasnije.

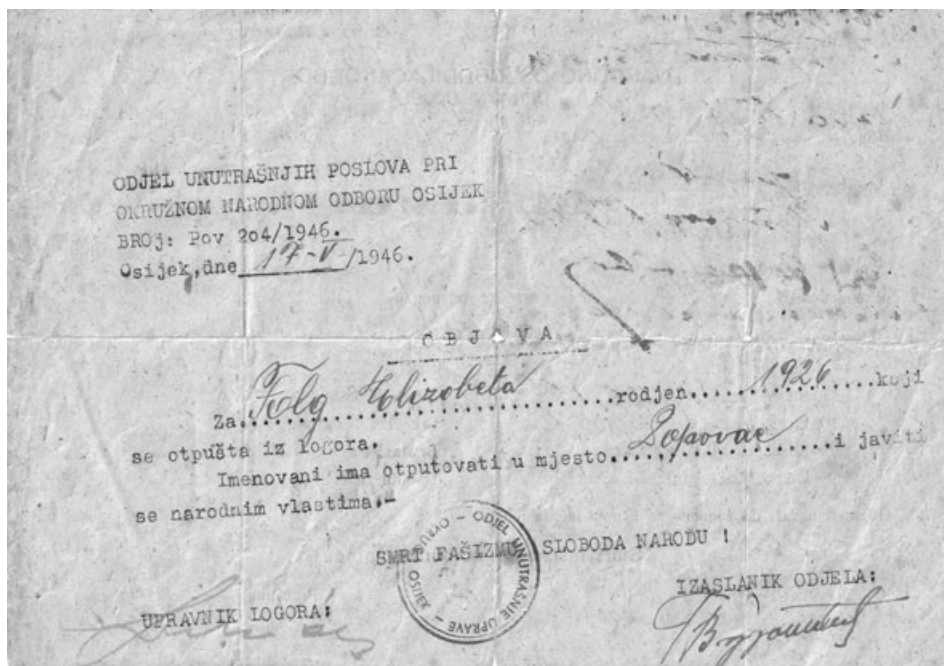
Vidjela sam kako je u logoru Dunaj jedan čovjek bio bolestan i zato je bio odveden i više se nije vratio. Komandanti logora bili su Srbi i bili su vrlo loši ljudi, posebno Andrija, koji je inače bolovao od padavice. Kad bi se rezala trstika, moralo se jako brzo raditi, ići što prije naprijed jer Andrija je vikao: „Tko je zadnji, toga ću ubiti!“.

Nakon pustare Dunaj, nas ukupno 12 logoraša preseljeni smo ponovno u Popovac na poslove u državnim vinogradima. Nakon šest dana, otac je došao po nas i rekao je: „Otpušteni smo.“ Bio je svibanj 1946. godine.

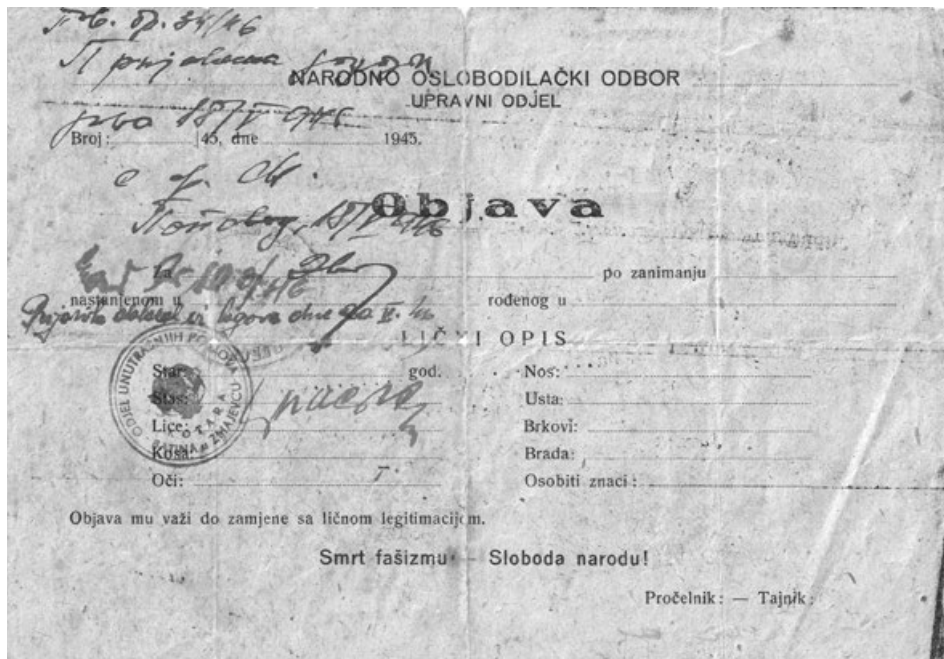
15 Pustare su prostrana zemljišta koja se ne obrađuje već služe za stočarstvo, konjogojstvo i uzgoj svinja na otvorenom. Naziv pustara je slavenizirana mađarska riječ puszta, a označava prostranu ravnicu. Krajem 18. i u 19. st. na području Baranje osnivane su pustare kao posebne proizvodne gospodarsko-socijalne zajednice za poljoprivrednu proizvodnju i sječu šuma. Krajem 19. i u prvoj polovici 20. st. pustare se grade kao urbanistički planirana ruralna naselja. Milan Ivanović i Franjo Ambroš, „Pustare u Baranji – pustara Podunavlje“, u *Kopački rit jučer, danas, sutra. Zbornik sažetaka 7. simpozija s međunarodnim sudjelovanjem*, ur. Siniša Ozimec et. al., (Tikveš: 2018.): 48, <https://pp-kopacki-rit.hr/wp-content/uploads/2019/07/Kopacki-rit-Zbornik-2018.pdf> (posjet 2. 11. 2023.).

Na području Baranje tijekom 19. i 20. st. postojalo je 20-ak pustara. Pustara Kozjak nalazi se na području Kopačkog rita (3,3 km sjeveroistočno od sela Lug, na 82 m nadmorske visine) i danas pripada općini Bilje. Milan Ivanović i Franjo Ambroš, „Pustare u Baranji – Kozjak“, 8. *Simpozij Kopački rit 2019.*, (Tikveš: 2019.), file:///C:/Users/Suzana/Downloads/PUSTAREUBARANJI5KOZJAKPPP.pdf (posjet 2. 11. 2023.).

16 Pustara Podunavlje (mađarski naziv: Dunai-puszta).

Fotografija 13: Otpusnica iz logora Elisabeth Volk, Osijek, 17. svibnja 1946. (strana 1)

Fotografija 14: Otpusnica iz logora, Elisabeth Volk prijavljuje u Popovcu dolazak iz logora, 20. svibnja 1946. (strana 2)

Iz logora Popovac vratili smo se kući. Ona još nije bila konfiscirana, ali na njoj je crvenom bojom bilo napisano da će za dvije godine to biti. Većini Nijemaca kuće su već bile oduzete pa je 1946. godine u Njemačku otišao velik broj njemačkih obitelji. Među ljudima vladao je strah, govorilo se da će doći Rusi i iskopati ljudima oči.

Sljedeća, 1947. godina pokazala je po zdravlje teške posljedice mog boravka u logorima, posebice dugotrajnog stajanja u ledenoj vodi. Krajem te godine oboljela sam vjerojatno od vodene ciste uslijed koje mi se nakupila velika količina vode u trbuhu. Vodili su me doktoru Batoriju u Osijek koji, kad me je vidio s ogromnim trbuhom, je rekao: „No, sad će ta mala Švabica biti šlank ko krpa.“ Nakon 14 dana boravka u bolnici, pustili su me kući, no bolest se ponovno pojavila i morala sam opet u bolnicu. Savjet oko mog liječenja doktoru je dala medicinska sestra koja je slične slučajeve vidjela za vrijeme rata kod partizana u šumi. Preporučila mi je sunčanje na tada zubatom proljetnom suncu kako bi voda izašla kroz male vodene prištiće koji su se pojavili na trbuhu. Od veljače do listopada 1948. godine moja je bolest bila izliječena. No, ne u potpunosti. Ja i moj muž kasnije nismo mogli imati djece.

Moja je obitelj među zadnjima otišla iz Popovca u Njemačku 1957. godine. Do tad su već svi bili otišli. U Njemačku su otišli moj otac, moj brat i njegova žena, a majka je umrla nakon rata. U gradu Ginguenu je već bila udruga Volksdojčera u Njemačkoj pa je obitelj otišla u obližnji Geislingen gdje je već otprije bio očevo brat.

Fotografija 15: Njemačko groblje u Popovcu, grob majke Elisabeth Volk (1892. – 1949.)

Putovanje do Njemačke bilo je teško, a prvo se boravilo u internacionalnom logoru u Austriji. Taj logor bio je dobro organiziran, ljudi su tamo dobivali novac i otišli su kod svojih rodaka i prijatelja u Njemačku, gdje su se materijalno brzo oporavili jer je država davala poticaje za te obitelji.

Prije odlaska u Njemačku, Nijemci su trebali otplatiti državljanstvo, odnosno napraviti ispis jugoslavenskog državljanstva radi čega su morali ići u Beograd i platiti 4.000 dinara. Ja nisam mogla dobiti taj ispis jer sam se u međuvremenu, 14. veljače 1953. udala za Zvonka Siročića, tvog strica, rođenog 20. travnja 1930. u Donjoj Voći u Hrvatskom zagorju, a koji je došao u kolonizaciju u Popovac te odmah po dolasku počeo svirati orgulje u našoj crkvi. Nakon udaje za Zvonka, rekli su mi da više nisam Njemica. Ostavljena nam je bila naša kuća na korištenje dok je ostalo bilo oduzeto.

Fotografija 16: Crkvene orgulje u Popovcu. Orguljaš je Zvonko Siročić, a Elisabeth Volk pjevala je u crkvenom zboru

Fotografija 17: Vjenčanje Elisabeth Volk i Zvonka Siročića¹⁷

Tri godine nakon što je moja obitelj otišla u Njemačku, 7. listopada 1960., ja sam im otišla „u posjetu“ i više se nisam vratila. Susjedu Srbinu koji je morao paziti na mene, kako bi me pustio, obećala sam motor kad se vratim iz Njemačke. Nikad ga nije dobio! Zvonko je preko neke veze na UDBI uspio dobiti vizu za posjet u Njemačku te i on odlazi 1961. Nakon detaljnih provjera i pregleda, prijavljen je u Njemačkoj 9. veljače 1961. godine.

Fotografija 18: Lissi i Zvonko Siročić 2014.

17 Na fotografiji vjenčanja 14. veljače 1953. je Elisabethin otac Josef te roditelji Zvonka Siročića, Ana i Izidor Siročić koji su iz Donje Voće u Hrvatskom zagorju došli na vjenčanje sina u Popovac. Zvonkov mlađi brat Josip Siročić i danas se sjeća kako su se otac i majka vratili iz bogate Baranje s četiri velika kruha koja, međutim, nisu bila kukuruzna kakve su oni pekli u Hrvatskom zagorju, već su bili bijeli pšenični i imali su okus najfinijeg kolača. Sjećanje Josipa Siročića zabilježila je Suzana Jagić 4. studenoga 2023.

3.2. Osobni narativ 2: Barbara Čižić, rođena Nimeshajm¹⁸

Rođena sam 3. veljače 1936. godine u selu Bočar kraj Kikinde u Srbiji. Bila sam najmlađe dijete majke Elizabete, rođene Nagl, i oca Johana Nimeshajma. Bilo nas je sedmero djece (dvoje je umrlo u ranoj dobi). Najstarija sestra bila je Suzika, zatim Trezika, brat Jakob, drugi brat Kristof i ja, Barbara, kao najmlađa.

Ne znam ništa o očevoj obitelji. Otac je radio kao nadničar. Imali smo kuću, nešto zemlje i dva vinograda. Bavili smo se poljoprivredom. Moja majka imala je brata koji je prije rata emigrirao u SAD.

U istoj kući gdje sam živjela, živjeli su još i roditelji moje majke (njezina majka Katarina i njezin otac Hans). Kad sam navršila osam godina, umrle su moja baka i majka. Tijekom Drugog svjetskog rata prisilno je unovačen u njemačku vojsku moj stariji brat Jakob te je poslan na rusku frontu odakle mu se gubi svaki trag.

Starija sestra Suzika otišla je u Njemačku i ostala tamo za vrijeme rata. Suzika je od mene bila starija 16 godina. Sestra Trezika udala se za Bugara i živjela je s njim. Nakon rata, on se rastao od nje jer nije želio biti oženjen za Njemicu. Imali su dvoje djece od kojih je jedno pripalo Treziki, a drugo njemu. Na žalost, djevojčica koja je bila kod sestre Trezike umrla je od tifusa. Ona je ostala u kontaktu s drugom djevojčicom, ali su se posvađale jer Trezika nije željela da joj se kćer uda kao mlada djevojka za čovjeka dosta starijeg od nje.

ИЗВОД
ИЗ МАТИЧНЕ КЊИГЕ РОЂЕНИХ

Народни одбор *Bočar* *Kikinda* СТРАНА *10*

Текстуални број *8*

Име и презиме *Barbara Nimeshajm*

Датум и место рођења *29. XI. 1936. Bočar*

ПОДАЦИ РОДИТЕЉИМА	ОЦА	МАЈКЕ
Родичко име (за мајку и девојачко)	<i>Nimeshajm</i>	<i>Nagl</i>
Родно име	<i>Johana</i>	<i>Elizabeta</i>
Дан, месец и година рођења	<i>29. XI. 1909.</i>	<i>1909.</i>
Припадност		
Народност		
Занимање	<i>радник</i>	
Место становања	<i>Bočar</i>	<i>Bočar</i>

Прилика и временски тренак

Породично и родно име крајевима *Nimeshajm, Nagl*

Народни одбор *Bočar* *Kikinda*

Датум и место издања *29. XI. 1943. Bočar*

Име и презиме *Barbara Nimeshajm*

Одобрава *XXXXXX* Страна *3*— одн.

Нова Југословенска Федеративна Народна Србија — Београд — 30381

Fotografija 19: Izvod iz Matične knjige rođenih, Barbara Nimeshajm

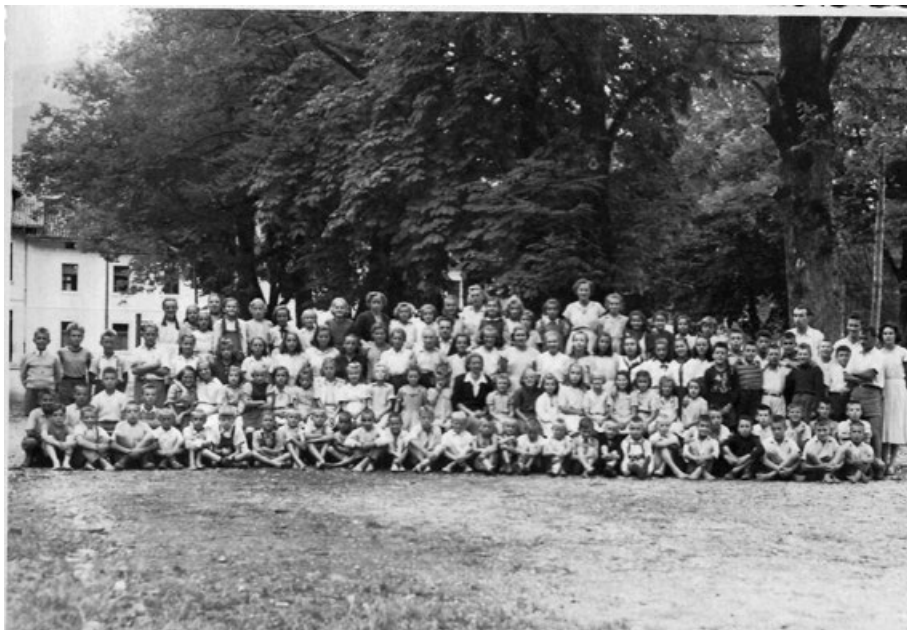
18 Svjedočanstvo je 2023. zabilježila Zvezdana Čižić u Caritasovom domu *Sv. Ivan Krstitelj* u Ivancu gdje se od 2016. nalazi Barbara Čižić.

Godine 1945. u naše selo došli su partizani i skupili su sve stanovnike njemačkog podrijetla. Zatim su ih pitali tko je od njih bolestan. Javio se Hans, otac moje majke. Odveli su ga i najvjerojatnije ubili jer mu se odmah izgubio svaki trag. Ostali smo odvedeni u logor – ja, moj tri godine stariji brat Krištof i moj otac Johan. U logoru Molidorf bili smo od 1945. do 1947. godine.¹⁹

Moj otac se u logoru dobro ponašao pa ga je jedan vojnik puštao van iz logora kako bi donosio hranu. Jednom sam u logoru dobila pljusku od partizanskog vojnika i od straha sam se upišala. Pljusnuo me zato jer sam išla k tati.²⁰

Sjećam se kako je u logor došao Moša Pijade i pitao koliko ljudi tjedno umire. Kad su mu rekli na desetine, onda je rekao da trebaju umirati na stotine. U logoru sam dobila tešku bolest očiju, ali mi je pomogao liječnik koji je bio isto u logoru i tako mi je spasio vid. Moj brat Krištof nije izašao zdrav iz logora. Cijeli je život ostao usporen i teže je govorio. Ipak se oženio i imao je lijepu obitelj.

Nakon raspuštanja logora, nitko nije došao po mene i brata jer je otac umro u logoru. Bili smo siročad. S obzirom da smo bili maloljetni, ja sam imala 11, brat 14 godina, odveli su me u internat u Ljubljanu, a brata Krištofa u neki internat u Srbiji, vjerojatno u Beogradu. Kasnije se za brata brinula sestra Suzika koja se u međuvremenu vratila iz Njemačke. Imala sam sreće jer sam otišla u internat u Ljubljanu i tamo mi je bilo dobro. Jedino više nisam smjela govoriti njemački.

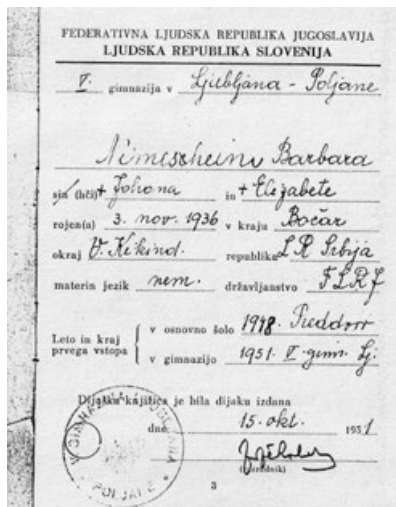
Fotografija 20: Uspomena na boravak u odmaralištu Tolmin²¹

19 Logor Molidorf nalazi se u Banatu, kraj Kikinde (srp. Molin) <https://www.molidorf.org/index.htm> (posjet 7. 11. 2023.)

20 Ta je trauma ostala iz boravka u logoru, a na ostalo se kasnije nije žalila.

21 *Spomin iz počitniške kolonije in lepo življenje*, 1951. Tolmin

U Ljubljani sam završila osnovnu školu i dvije godine srednje ekonomske škole.

Fotografija 21: Učenička knjižica Barbare Nimeshajm

Kako sam već bila starija, odlučila sam prekinuti ekonomsku školu i upisala sam jednogodišnju školu za bolničarku. Nakon završetka školovanja, zaposlila sam se u Ankaranu²², u Bolnici za plućne bolesti, ta bolnica je danas zatvorena.

Fotografija 22: Barbara Nimeshajm u mladosti

²² Ankaran je primorski gradić u blizini Kopra, na jugozapadu Republike Slovenije.

U Kopru sam upoznala Marka Čižića i udala sam se za njega. Zajedno smo živjeli 5 godina u Ankaranu. Imali smo dvoje djece – Zvezdanu i Alenku. Odlučili smo se doseliti u Ivanec 1968. godine, gdje još uvijek živim.

Fotografija 23: Bolničarka u Ankaranu (druga lijevo gore) Barbara Čižić, r. Nimeshajm

Fotografija 24: S kolegicama

4. Prijedlog nastavne jedinice o temi folksdojčera u Jugoslaviji

Na temelju dva osobna narativa moguće je osmisliti nastavnu jedinicu o temi folksdojčera u Jugoslaviji (Hrvatskoj).

Tema: Folksdojčeri u Jugoslaviji (Hrvatskoj)

Kontekst: svjedoci u dva osobna narativa opisuju svoj život i život njemačkih obitelji prije pojave nacizma, razdoblje uoči i tijekom Drugog svjetskog rata te stradanja njemačkih obitelji uspostavom nove komunističke vlasti.

Ishodi učenja:

- učenik uočava važnost svjedoka i njihovih svjedočanstava za razumijevanje prošlosti, posebice osjetljivih tema
- učenik na temelju usmenih svjedočanstava zaključuje o komunističkoj represiji prema njemačkom stanovništvu
- učenik razvija kritički stav prema svakom obliku netolerancije i vladavini terora
- učenik razvija kulturu sjećanja prema svim žrtvama totalitarizama.

Materijal i oprema: radni listići (svjedočanstva, tabela, slikovni materijal), računalo, projektor

Trajanje: 1 školski sat

Tijek sata:

Uvodni dio sata: ponavljanje pojmova totalitarizam, nacizam, komunizam, uzroci i početak Drugog svjetskog rata, uz pomoć grafikona ponoviti nacionalni sastav stanovnika Kraljevine SHS/Kraljevine Jugoslavije.²³

Središnji dio sata: učitelj najprije kratko najavljuje temu i predstavlja pripremljeni materijal/radne listiće na kojem se nalaze svjedočanstva (dva narativa) i kreirana tabela (moguće i slikovni materijal njemačkih obitelji).

Učenici potom čitaju dva svjedočanstva i ispunjavaju tabelu u kojoj odgovaraju na pitanja, primjerice: Čime se bavila obitelj?, Kako je izgledala njihova svakodnevica prije, a kako nakon rata?, Koje su zakonske propise prema njemačkom stanovništvu primjenjivale nove komunističke vlasti?, Navedi primjere komunističke represije prema svjedokinjama i njihovim obiteljima?, Na koji način se promijenio život svjedokinja nakon Drugog svjetskog rata?

Pitanja se mogu odnositi i na slikovni materijal: Tko je prikazan na fotografiji?, Kada i gdje je nastala fotografija?, Opiši što prikazuje fotografija?, Je li fotografija vrijedna u smislu da bolje razumiješ događaj o kojem govori (život Nijemaca prije početka Drugog svjetskog rata/postojanje komunističkih logora i slično)?

23 Za pripremu nastavne jedinice može se istražiti i mrežna stranica <https://www.molidorf.org/SchoolTeacher.htm>

Završni dio sata: učenici raspravljaju o odgovorima iz tabele te pronalaze sličnosti i razlike između dva predstavljena narativa.

Domaća zadaća: u pisanom obliku osmisli pismo podrške za jednu od svjedokinja u kojem ćeš izreći stavove o prihvaćanju drugih i različitih osoba te prema pitanju različitih oblika diskriminacije.

5. Izvori i literatura:

Usmeno svjedočanstvo Elisabeth Siročić, r. Volk, 2016. u Varaždinu

Usmeno svjedočanstvo Barbare Čičić, r. Nimeshajm, 2023. u Ivancu

Osobni arhiv Suzane Jagić

Fotografije Lissi i Zvonka Siročić

Otpusno pismo iz komunističkog logora za Nijemce

Osobni arhiv Zvezdane i Alenke Čičić

Fotografije obitelji Čičić

Folksdojčeri, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. (posjet 2. 11. 2023.) <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=20037>

Geiger, Vladimir. *Nestanak folksdojčera*. Zagreb: Nova stvarnost, 1997.

Geiger, Vladimir. „Nijemci u Hrvatskoj (od srednjega vijeka do naših dana)“. *U Stanovništvo Hrvatske – dosadašnji razvoj i perspektive*, ur. Živić, Dražen, Nenad Pokos i Anka Mišetić, 275.-292. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2005., https://www.pilar.hr/wp-content/images/stories/dokumenti/zbornici/28/z_28_275.pdf (posjet 30. 10. 2023.)

Geiger, Vladimir. „Logori za folksdojčere u Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskog rata 1945. – 1947.“, *Časopis za suvremenu povijest*, Vol 38 No. 3 (2006.): 1081.-1100., <https://hrcak.srce.hr/file/12720> (posjet 29. 10. 2023.)

Ivanović, Milan i Franjo Ambroš. „Pustare u Baranji – pustara Podunavlje.“ *U Kopački rit jučer, danas, sutra. Zbornik sažetaka 7. simpozija s međunarodnim sudjelovanjem*, ur. Siniša Ozimec et. al., 48. Tikveš, 2018., <https://pp-kopacki-rit.hr/wp-content/uploads/2019/07/Kopacki-rit-Zbornik-2018.pdf> (posjet 2. 11. 2023.)

Ivanović, Milan i Franjo Ambroš. „Pustare u Baranji – Kozjak.“ *U PowerPoint prezentacija 8. Simpozij Kopački rit 2019.*, Tikveš, 2019., file:///C:/Users/Suzana/Downloads/PUSTAREUBARANJI5KOZJAKPPP.pdf (posjet 2. 11. 2023.)

Matijašec, Mateja. *Svakodnevna i životna priča (teorijski i terenski rad)* (diplomski rad, Filozofski fakultet u Rijeci, 2015.), <https://zir.nsk.hr/en/islandora/object/ffri%3A136/datastream/PDF/view> (posjet 30. 10. 2023.)

Osobna sjećanja na ratove i druge oblike političkog nasilja od 1941. do danas. Tanja Petrović (koordinatorica projekta). Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću. <https://www.osobnasjecanja.hr/metodologija> (posjet 30. 11. 2023.)

Schnapper, Dominique. „Od Herodota do magnetofona: usmeni izvori i arhivi usmene povijesti“. *Pro Tempore*, No. 10 – 11 (2016): 22. – 36., <https://hrcak.srce.hr/file/273107> (posjet 31. 10. 2023.)

Sveti Fabijan i Sebastijan – mučenici iz prvih kršćanskih vremena, HKM/Bitno.net <https://www.bitno.net/vjera/svetac-dana/sveti-fabijan-sebastijan-mucenici-iz-prvih-krscan-skih-vremena/> (posjet 3. 11. 2023.).

Erceg, Sonja i Tuković Adam. „Folksdojčeri u poslijeratnoj komunističkoj Jugoslaviji.” *Essehist* 8, br. 8 (2016): 102. – 108. <https://hrcak.srce.hr/190428> (posjet 2. 11. 2023.)

SUMMARY

“I’M LISSI, ELIZABETH, AND NOT JELISAVETA.” ORAL TESTIMONIES OF TIME WITNESSES ABOUT THE VOLKSDEUTSCHE IN YUGOSLAVIA

On the basis of two oral testimonies of members of the German national minority, this paper depicts the daily life of the Volksdeutsche before the beginning of the Second World War, the changes that occurred at the beginning of the war and the repressive attitude of the communist authorities towards the Volksdeutsche.

The camps and the living conditions in them are listed. In addition to the testimonies about the fate of German families, the paper also provides images and is suitable for teaching with the aim of understanding the past, especially the poorly known and sensitive topic of the Volksdeutsche in Yugoslavia.

Keywords: Volksdeutsche, Yugoslavia, camps, communist repression, oral testimonies